

**ПРИНЦИПИ ТРУДОВОГО ПРАВА І СУБ'ЄКТИВНІ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ
У СФЕРІ ПРАЦІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ**
**LABOUR LAW PRINCIPLES AND SUBJECTIVE RIGHTS AND DUTIES
IN LABOUR SPHERE: COMPARATIVE LEGAL ASPECTS**

Старчук О.В.,
*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри трудового,
господарського та екологічного права
юридичного факультету Східноєвропейського
національного університету імені Лесі Українки*

Стаття присвячена порівняльному аспекту з'ясування сутності принципів трудового права у правовій доктрині радянського періоду та сучасності. Проаналізовано підходи вчених щодо визначення принципів трудового права та їхнє текстуальне закріплення у проекті Трудового кодексу України. Автор акцентує увагу на відмінності засадничих ідей трудового права від суб'єктивних трудових прав та обов'язків у сфері праці.

Ключові слова: принципи трудового права, принципи правового регулювання трудових відносин, суб'єктивні трудові права та обов'язки.

Стаття посвячена сравнительному аспекту выяснения сущности принципов трудового права в правовой доктрине советского периода и современности. Проанализированы подходы ученых относительно определения принципов трудового права и их текстуальное выражение в проекте Трудового кодекса Украины. Автор акцентирует внимание на отличии основных идей трудового права от субъективных трудовых прав и обязанностей в сфере труда.

Ключевые слова: принципы трудового права, принципы правового регулирования трудовых отношений, субъективные трудовые права и обязанности.

The article deals with the comparative aspect, the definition of the labour law nature principles in the legal doctrine of the Soviet and modern periods. Various scientists approaches to the labour law principles and their textual expression in the draft Labour Code of Ukraine have been determined. The author focuses on the fundamental difference between labour law main ideas and subjective labour law rights and duties.

Key words: labour law principles, the labour relations legal regulation principles, subjective rights and duties.

Постановка проблеми. Трудове право України сформувалося переважно в епоху панування командно-адміністративної системи, а тому потребує визначення нових підходів організації праці з метою відповідності їх умовам ринкової економіки, в яких знаходиться Україна. Інтеграція України у світове товариство економічно розвинених країн вимагає приведення національного законодавства у відповідність зі світовими стандартами, його адаптацію до законодавства країн із ринковою економікою. Прийняття Верховною Радою України в першому читанні проекту Трудового кодексу України, метою якого є визначення основних засад реалізації передбачених Конституцією України трудових прав і гарантій працівників, створення належних умов праці, забезпечення захисту інтересів працівників і роботодавців, активізувало наукові пошуки, спрямовані на удосконалення трудового законодавства.

Метою статті є аналіз різних підходів науковців щодо визначення співвідношення принципів трудового права й суб'єктивних прав і обов'язків у сфері праці та вироблення на цій основі пропозицій, спрямованих на вдосконалення правового регулювання трудових та тісно пов'язаних із ними відносин з метою реалізації засадничих ідей трудового права.

Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- проаналізувати основні підходи до визначення поняття принципів трудового права;
- визначити поняття «суб'єктивні права й обов'язки у сфері праці»;
- з'ясувати співвідношення принципів трудового права та суб'єктивних прав й обов'язків у сфері праці;
- сформулювати висновки й пропозиції щодо внесення змін і доповнень до чинного законодавства про працю з метою реалізації засадничих ідей трудового права.

Стан дослідження. Проблема з'ясування сутності принципів трудового права та їх співвідношення із суб'єктивними правами та обов'язками у сфері праці стали предметом дослідження українських та російських науковців як минулого, так і сучасності, а саме: В.С. Андрєєва, В.С. Венедіктова, Л.Я. Гінцбурга, І.В. Гушніна, І.К. Дмитрієвої, О.А. Єршової, І.Я. Кисельова, С.В. Колобової, А.В. Міцкевича, М.В. Молодцова, А.Є. Пашерстника, В.І. Прокопенка, О.В. Смірнова та ін.

Незважаючи на всю важливість внеску вчених у дослідження проблеми співвідношення принципів трудового права й суб'єктивних прав та обов'язків у сфері праці, не можна не звернути увагу на те, що результати дослідження в цій сфері є спірними, і тому залишаються «відкритими» окремі аспекти їх співвідношення.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що наявність принципів трудового права поряд із предметом та методом правового регулювання свідчить про самостійність трудового права як галузі права в системі права України.

Термін «принцип» походить від латинського слова «*principium*», що означає «начала», «основа». У правовій доктрині під час визначення поняття принципів права науковці вживають такі категорії, як вихідні теоретичні положення, основні, керівні засади (ідеї), загальні нормативно-керівні положення, провідні засади, закономірність, сутність, система координат тощо. Тому принципи – це загальні, керівні (основні, головні, відправні, вихідні теоретичні, загальні нормативно-керівні, спрямовуючі) положення.

Відповідно до сучасного розвитку правової науки О.В. Старчук під принципами права (у тому числі й їх галузевим різновидом – принципами трудового права) розуміє засадничі ідеї, які визначають зміст і спрямованість норм, за допомогою яких здійснюється правове регулювання трудових і тісно пов'язаних із трудовими відносин, і характеризуються системністю, взаємоузгодженістю, загальнообов'язковістю, універсальністю, стабільністю, предметною визначеністю, загальнозначущістю, регулятивністю [1, с. 43].

Натомість суб'єктивне трудове право – це закріплена законом і забезпечена державним захистом міра поведінки суб'єкта трудового права, яка реалізується в трудових і тісно пов'язаних із ними правовідносинах і зміст якої полягає в можливості суб'єкта трудового права здійснювати дозволені законом позитивні (законні) дії та вимагати дій від тих осіб, які повинні їх вжити, а також у можливості звернення до компетентних державних органів за захистом порушеного права.

У правовій доктрині можна виділити декілька точок зору щодо співвідношення принципів трудового права із суб'єктивними трудовими правами та обов'язками у сфері праці.

Перша точка зору полягає у визначенні засадничих ідей трудового права через суб'єктивні трудові права та бере свій початок ще з радянського трудового права, коли галузеві принципи ототожнювались із принципами соціалістичної суспільної організації праці й, звичайно, повністю збігалися з ними. Адже принципи суспільної організації праці, які визначалися через основні трудові права та обов'язки працівників, водночас визнавалися принципами трудового права.

Так, науковці трудового права радянського періоду В.С. Андреев, Л.Я. Гінцбург, А.Є. Пашерстник, В.І. Прокопенко ототожнювали суб'єктивні права громадян у сфері праці з принципами трудового права як галузі права [2, с. 11; 3, с. 78-80; 4, с. 102; 5, с. 11].

Більшість принципів суспільної організації праці були закріплені в Основному Законі й, відповідно, мали найвищу юридичну силу. Так, наприклад, визначальним принципом суспільної організації праці був принцип «від кожного – за здібностями, кожному – за працею», який вважався галузевим принципом трудового права. Окрім цього, до принципів соціалістичної суспільної організації праці відносили право на працю, право на відпочинок, право на матеріальне забезпечення в старості, а також на випадок хвороби чи втрати працездатності та ін. [6, с. 287-288].

Цілоком і повністю поділяємо позицію законодавця у правовій доктрині радянського періоду, де визначення галузевих принципів трудового права здійснювалось через суб'єктивні трудові права й обов'язки.

На підтвердження цієї тези В.С. Андреев зауважує, що галузевими принципами трудового права є такі права та обов'язки працівників, як право на відпочинок; право на здорові й безпечні умови праці; право на матеріаль-

не забезпечення в разі старості та втрати працездатності тощо [2, с. 11]; В.І. Прокопенко вказує, що економічні закономірності соціалістичної організації праці й розподілу знаходять своє вираження в основних правових принципах: у всезагальності праці та свободі від експлуатації; у праві на працю й свободі від безробіття, праві на відпочинок і всебічній охороні праці, у праві на одержання винагороди відповідно до кількості та якості затраченої праці; у соціалістичній дисципліні трудящих у процесі праці; у праві на поєднання освіти з виробничою працею; у матеріальному забезпеченні трудящих у старості в разі непрацездатності; у праві на об'єднання та творчу участь трудящих в управлінні соціалістичним виробництвом [5, с. 11].

Ототожнюють принципи трудового права й суб'єктивні трудові права та обов'язки і сучасні науковці, а саме: І.В. Гушин, Л.Я. Амбрамчик, А.Г. Авдей, І.К. Дмитрієва. Вони вважають, що принципи трудового права виражають права та свободи у сфері праці й безпосередньо зумовлюють основні права та свободи працівників і, відповідно, роботодавців та інших суб'єктів трудового права [7, с. 30; 8, с. 13].

Отже, під час визначення галузевих принципів трудового права у правовій доктрині як радянського періоду, так і в умовах сьогодення частина науковців засадничі ідеї цієї галузі права визначають через суб'єктивні трудові права, такі як: право на працю, на оплату праці, на відпочинок тощо.

Протилежної позиції дотримуються В.С. Венедіктов, О.А. Єршова, О.В. Смірнов та інші науковці. Так, О.В. Смірнов зауважує, що метою принципів права є не тільки проголошувати права та обов'язки суб'єктів, а й забезпечувати їх реальне здійснення [9, с. 25]. Тому автор вважає, що основні трудові права й обов'язки було б правильніше розглядати не як принципи трудового права, а як елементи правового статусу працівників [10, с. 30], які включають у себе їхні трудові права та обов'язки. Між принципами трудового права й нормами, які встановлюють права та обов'язки працівників, є взаємозв'язок, однак він не означає ототожнення цих понять. Якщо принципи трудового права – це основа для формування правового права, то вони, звісно, виражають сутність норм, що закріплюють правовий статус працівників.

В.С. Венедіктов зазначає, що принципи трудового права не можна визначати як основні трудові права та обов'язки працівників, якими є право на працю, право на відпочинок, право на матеріальне забезпечення та ін. Оскільки право як сукупність норм не може бути одночасно і його принципом, то й право на конкретно визначене соціальне благо не може бути керівною ідеєю правового регулювання трудових правовідносин [11, с. 45].

Відмінність принципів трудового права від прав і обов'язків суб'єктів трудових правовідносин, на думку автора, полягає в тому, що перші є внутрішньою основою системи права, тоді як права й обов'язки, в тому числі й норми права, в яких вони закріплюються, є зовнішнім вираженням сутності права і його принципів.

Указує на відмінності між принципами трудового права та суб'єктивними правами й обов'язками працівників і О.А. Єршова, зауважуючи на необхідності їх розмежування [12, с. 9].

І справді, трудові права та обов'язки не можуть бути одночасно принципами трудового права. Принципи права є підґрунтям для формування норм, у яких закріплюються трудові права й обов'язки працівників, що становлять їхній правовий статус. Будучи внутрішньою основою трудового права, принципи визначають сутність його норм, у тому числі й тих, якими закріплено правовий статус суб'єктів трудових правовідносин.

І нарешті, третя точка зору полягає у визначенні принципів трудового права через забезпечення відповідного суб'єктивного трудового права чи виконання юридичного обов'язку шляхом їх реального здійснення.

На підтвердження цього, розглядаючи принципи трудового права, С.В. Колобова зауважує, що в основі кожного принципу лежать конституційні трудові права та свободи, а також їхні юридичні гарантії. Тому основні принципи трудового права починаються зі слова «забезпечення». Таким чином, принципи трудового права повинні забезпечувати їх реальне здійснення [13, с. 38]; М.В. Молодцов проводить розмежування між принципами правового регулювання трудових відносин, які закріплені в Конституції України, та принципами трудового права, які відображають специфіку правового регулювання трудових відносин найманих працівників [14, с. 64], що заслуговує на увагу, оскільки сутність принципів права полягає в забезпеченні відповідного суб'єктивного права чи виконання юридичного обов'язку, передбачених Основним Законом.

Тому, мабуть, недаремно законодавець у проекті Трудового кодексу України при визначенні основних засад правового регулювання трудових відносин третину (сім принципів із дев'ятнадцяти) з них починає зі слова «забезпечення» (ст. 3), що свідчить про те, що він зосереджує свою увагу не на суб'єктивних трудових правах та обов'язках працівників (що було характерним у радянський період, коли формулювання принципів трудового права пов'язували зі ст. 2 КЗпП, якою закріплювались основні трудові права працівників), а на забезпеченні їх реального здійснення, а саме:

- 1) забезпечення повної зайнятості працівників та їх захист від безробіття;
- 2) забезпечення права працівників і роботодавців на свободу об'єднання для захисту своїх прав та інтересів;
- 3) забезпечення працівникам державних гарантій у сфері праці;
- 4) забезпечення права працівників на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- 5) забезпечення права працівників на страйк;
- 6) забезпечення судового захисту трудових прав, честі та гідності учасників трудових відносин;

7) забезпечення права працівників на участь в управлінні юридичною особою-роботодавцем [15].

Хоча законодавець їх називає принципами правового регулювання трудових відносин, ми вважаємо за необхідне перейменувати назву статті на «Принципи трудового права України», оскільки ті засадничі ідеї, які закріплені в цій статті, лежать в основі трудового права та визначають зміст і спрямованість його норм.

Висновки. Враховуючи вищевикладене, ми дійшли таких висновків.

1. Необхідно редагувати ст. 3 проекту Трудового кодексу України, оскільки:

по-перше, у цій статті закріплена велика кількість принципів трудового права, а кількість не завжди виправдовує якість;

по-друге, деякі принципи названі декілька разів шляхом їх різного формулювання (наприклад, принцип гарантування права на розв'язання індивідуальних і колективних трудових спорів, у тому числі забезпечення права працівників на страйк, та принцип забезпечення судового захисту трудових прав, честі й гідності учасників трудових відносин);

по-третє, деякі принципи не можна віднести до основних засад трудового права, оскільки вони лежать в основі інших галузей права (наприклад, принцип забезпечення права працівників на загальнообов'язкове державне соціальне страхування є засадничою ідеєю права соціального забезпечення),

по-четверте, свобода праці є міжгалузевим принципом, оскільки лежить в основі норм не лише трудового права, а й інших галузей права, які тією чи іншою мірою пов'язані з працею (наприклад, цивільного права) тощо.

2. Суб'єктивні трудові права не можна розглядати як принципи трудового права, оскільки засадничі ідеї є підґрунтям для формування норм, у яких закріплені ці права й обов'язки. Водночас необхідно пам'ятати, що матеріалізація принципів трудового права не означає, що засадничі ідеї набувають усіх ознак норм права, адже вони збігаються лише за змістом.

3. Сутність принципів трудового права полягає в забезпеченні відповідного суб'єктивного права чи виконання юридичного обов'язку у сфері праці через їх реальне здійснення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Старчук О.В. Щодо поняття принципів права / О.В. Старчук // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 40-43.
2. Андреев В.С. Трудовое право [Текст] / Андреев В.С. – М. : Знание, 1978. – 208 с.
3. Гинцбург Л.Я. Некоторые проблемы трудового права в системе решений XXII съезда КПСС / Л.Я. Гинцбург // Правоведение. – 1963. – № 2. – С. 70–82.
4. Мицкевич А.В. Акты высших органов советского государства. Юридическая природа нормативных актов высших органов государственной власти и управления в СССР [Текст] / Мицкевич А.В. – М. : Юрид. лит., 1967. – 175 с.
5. Прокопенко В.И. Основные принципы трудового права [Текст] / Прокопенко В.И. – К. , 1969. – 126 с.
6. Трудовое право [Текст] : энцикл. словарь / [А.А. Абрамова, В.С. Андреев, Ю.А. Аркадакский и др.]; отв. ред. А.И. Денисов. – [2-е изд.] – М. : Сов. энцикл., 1963. – 576 с.
7. Трудовое право Республики Беларусь [Текст] : учеб.-метод. комплекс / [И.В. Гуцин, Л.Я. Амбрамчик, А.Г. Авдей] ; под ред. И.В. Гуцина. – Гродно : ГрГУ, 2004. – 333 с.
8. Дмитриева И.К. Основные принципы трудового права: автореф. дис. на соискание учёной степени д-ра. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудовое право; право социального обеспечения» / И.К. Дмитриева. – М. , 2004. – 50 с.
9. Трудовое право [Текст] : учебник / [Бриллантава Н.А., Киселев И.Я., Малов В.Г. и др.] ; под ред. О. В. Смирнова. – [2-е изд., перераб. и доп.] – М. : Проспект, 1998. – 448 с.
10. Смирнов О.В. О новых книгах (Советское трудовое право) / под ред. Н.Г. Александрова // Советская юстиция. – 1973. – № 11. – С. 29-30.
11. Венедиктов В.С. Конспект лекций по трудовому праву Украины [Текст] : учеб. пособие [для высших уч. зав.] / В.С. Венедиктов. – Ч. 1. – Х. : Консум, 1998. – 140 с.
12. Ершова Е.А. Основополагающие принципы российского трудового права / Е.А. Ершова // Трудовое право. – № 2. – 2008. – С. 6-10.
13. Колобова С.В. Трудовое право России [Текст] : учеб. пособие [для вузов] / С.В. Колобов. – М. : ЗАО Юстицинформ, 2005. – 288 с.
14. Молодцов М.В. Система советского трудового права и система законодательства о труде [Текст] / Молодцов М.В. – М. : Юрид. лит., 1985. – 175 с.
15. Проект Трудового кодексу України: за станом на 10 грудня 2009 р. / Відомості Верховної Ради України. – 208 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua:8080/pls/zweb_n/webpros4_1id=&p?f3511=307